

Risico's van loopbaanreflectie

In juni 2011 stelden Frans Meijers en Marinka Kuijpers in *Van Twaalf tot Achttien* de vraag: 'Is loopbaanreflectie gevaarlijk?' Hun antwoord is Nee. Op de door hen gebruikte argumentatie is een en ander aan te merken. Dat gebeurt in onderstaande bijdrage.

Het uitgangspunt van Meijers en Kuijpers is dat de individualisering in de samenleving leerlingen noodzaakt om loopbaancompetenties te ontwikkelen. Vervolgens stellen zij: 'Ons onderzoek naar studie- en beroepskeuze in het beroepsonderwijs laat zien dat leerlingen en studenten in staat en gemotiveerd zijn loopbaancompetenties te verwerven en te gebruiken.' Dit onder voorwaarde van een leeromgeving die praktijkgericht, dialogisch en vraaggericht is.

Kan het onderwijs loopbaancompetente individuen opleveren?

De geciteerde uitspraak van Meijers en Kuijpers roept de vraag op in hoeverre leerlingen en studenten loopbaancompetenties kunnen verwerven en gebruiken. De uitspraak wekt de indruk dat het onderwijs na een hervorming van de leeromgeving een nieuwe, volwassen mens kan voortbrengen, iemand die beschikt over de loopbaancompetenties die de samenleving gezien de toenemende individualisering vraagt. Dit is onwaarschijnlijk. De ontwikkeling van zelfkennis en het vermogen om weloverwogen keuzen te maken zijn niet voltooid in de jong-volwassenheid, maar gaan door tot op

hoge leeftijd. Voor een deel is dit bepaald door biologische rijpingsprocessen. De opbouw van de prefrontale cortex, het hersendeel dat onder meer denken en voelen integreert, dilemma's oplost en lange-termijn plannen maakt, is pas voltooid tussen het 20e en 30e levensjaar. De activiteit van dit hersendeel, dat ook vaak wordt beschouwd als de 'dirigent' van het brein, neemt zichtbaar toe tot de late volwassenheid. Dat laatste geldt ook voor de kwaliteit van de hoofdverbindingen in de hersenen. Door dit alles ontwikkelt het vermogen van het brein zich om als een geïntegreerd geheel te functioneren gedurende de levensloop. Niet alleen biologische rijping is belangrijk. De vermogens op het gebied van zelfkennis en kiezen ontwikkelen zich ook door de ervaringen en confrontaties die het leven met zich meebrengt. Het is moeilijk voorstelbaar dat een in de jeugd geboden leeromgeving het rijpingsproces en de levenservaring kunnen vervangen.

Bewijskracht van het onderzoek

Een vraag is of de door Kuijpers en Meijers uitgevoerde onderzoeken een voldoende basis bieden voor de geciteerde uitspraak. Om met zekerheid te kun-

nen stellen dat de voorgestelde leeromgeving tot de genoemde onderwijsresultaten leidt, zijn objectieve metingen nodig in een onderzoeksdesign in de vorm van een experiment met controlegroepen, waarbij ook lange-termijn effecten worden nagegaan. Van dit alles is geen sprake geweest. Begrijpelijk, omdat dit zeer moeilijk uitvoerbaar is. Het onderzoek van Kuijpers en Meijers heeft aangetoond dat wanneer leerlingen hun leeromgeving als praktijkgericht, dialogisch en vraaggestuurd ervaren, zij zichzelf hoger inschatten op de loopbaancompetenties. Hun feitelijke loopbaancompetenties zijn niet gemeten. Naar de feitelijke leeromgeving is wel gekeken, maar deze hangt nauwelijks samen met de zelfbeoordelingen van de loopbaancompetenties van de leerlingen. De veronderstelde opbrengsten van loopbaanreflectie (betere motivatie, meer succes en dergelijke) zijn in de onderzoeken in het onderwijs nog nooit vastgesteld.

Plasticiteit

In eerdere publicaties heb ik verschillende risico's van reflectie aan de orde gesteld. Kuijpers en Meijers geloven daar niet in. Hun eerste argument is dat de hersenen plastisch zijn: zij veranderen als gevolg van ervaringen. Dat is waar, maar dit argument kan tevens omgekeerd gebruikt worden. De plasticiteit impliceert immers ook gevoeligheid voor schade. Denk bijvoorbeeld aan de grote, blijvende negatieve gevolgen voor het brein van alcoholmisbruik gedurende de adolescentie. Reflecteren over jezelf doen adolescenten deels in andere regio's van het brein dan volwassenen. Het is denkbaar dat reflectieopdrachten het plastische brein de 'verkeerde' hersengebieden doen oefenen en ontwikkelen. Een vraag is hoe moeilijk het afleren is van verkeerde denkgewoonten die in de adolescentie zijn gevormd. Denken over jezelf activeert bij jongeren bovendien in zekere mate hersengebieden die geassocieerd zijn met pijnbeleving. Dit helpt hun tegenzin te begrijpen en zou kunnen betekenen dat jongeren die gedwongen worden tot zelfreflectie, als volwassenen juist minder zullen gaan reflecteren in plaats van meer. Zoals verplichte literatuur de zin tot lezen kan verminderen.

Kuijpers en Meijers stellen terecht dat de hersenen nooit het vermogen tot loopbaanleren zullen ontwikkelen als de omgeving daartoe niet de juiste stimuli biedt. De vraag is echter wat de optimale fasering hiervoor is. Wat kan het best in het onderwijs gebeuren en wat in het vervolg van de loopbaan? Zij gaan er vanuit dat volwassenwording in het onderwijs tot stand gebracht kan worden en dat dit zinvol is. Het werk van ontwikkelingspsychologen laat zien dat dit op zijn minst twijfelachtig is.

Piekeren

Een tweede argument van Kuijpers en Meijers om de gevaren van reflectie weg te wuiven is dat leerlingen 'coping' gedrag zullen vertonen om te ontkomen aan de druk tot reflecteren. Dat zien we inderdaad op grote schaal gebeuren. Een teken dat leerlingen niet zo gemotiveerd zijn om de loopbaancompetentie reflecteren te verwerven en te gebruiken. Reflectieopdrachten worden meestal plichtmatig, zonder werkelijke betrokkenheid, vaak zelfs met grote tegenzin uitgevoerd. Dit bevestigt dat de eisen op het gebied van reflectie niet goed passen bij het ontwikkelingsniveau van de leerlingen. Het maakt dat veel van de inspanningen op het gebied van reflectieonderwijs geen duidelijke effecten hebben, positieve noch negatieve. Sommige leerlingen (meisjes vaker dan jongens) nemen de reflectieopdrachten echter wel serieus. Omdat hun denkvermogen nog niet toereikend is voor de gestelde loopbaan-, levens- en zelfkennisvragen, dreigt het gevaar van piekeren. Dit kan uiteindelijk een voorbode zijn van depressie.

Kuijpers en Meijers schrijven dat als individuen goed over zichzelf kunnen nadenken en als zij goed begeleid worden, er van piekeren geen sprake zal zijn.

Dat is misschien waar, maar stelt mij niet gerust. Hoe vaak is in het onderwijs aan deze voorwaarde van begeleiding voldaan? Alhoewel de dialoog essentieel is voor het stimuleren van reflectieve zelfsturing bij en door leerlingen, ontbreekt deze in het Nederlandse onderwijs vrijwel geheel, schrijven zij zelf. Ook het vermogen om goed over zichzelf te kunnen nadenken is bij adolescenten nog zeer onvolmaakt. Zij missen overzicht, hebben moeite met complexiteit en zijn zeer beïnvloedbaar. Nog meer dan volwassenen missen zij de metacognitieve vermogens die het mogelijk maken om het denken enigszins te sturen.

Zelfbeelden

Een belangrijk risico van loopbaanreflectie bespreken Kuijpers en Meijers niet. Pubers en adolescenten laten zich in hun (zelf)beoordelingen sterk beïnvloeden door hun sociale omgeving. Zij hebben nog te weinig meege-

Reflecteren over jezelf doen adolescenten deels in andere regio's van het brein dan volwassenen

maakt om duurzame conclusies te trekken over hun capaciteiten en motieven. Bovendien hebben zij een neiging tot zwart-wit denken. In deze omstandigheden bestaat het gevaar dat loopbaanreflectie bij jongeren tot statische, niet authentieke zelfbeschrijvingen leidt. Typeringen in termen van blijvende kenmerken: zo ben ik nu eenmaal. Onderzoek wijst uit dat een dergelijke manier van denken over jezelf nadelig is voor motivatie en leerprestaties. Slechts een kleine minderheid van de bevolking blijft levenslang werken in het in de jeugd gekozen beroep. Een zeer groot deel van het werk dat de jongeren van nu in de toekomst zullen gaan uitvoeren, bestaat op dit moment nog niet. Als jongeren al een duidelijke arbeidsidentiteit ontwikkelen zal dit doorgaans prematuur zijn en een rem zetten op de verdere ontwikkeling tot een adaptieve persoon in een zich steeds sneller ontwikkelende wereld.

Conclusie

Dat de samenleving steeds meer een beroep doet op zelfsturing en dat loopbaanreflectie daarvoor belangrijk is, lijdt weinig twijfel. De eisen die gesteld worden aan volwassenen zijn echter te snel doorgegeven aan het onderwijs. Aan de door Meijers en Kuijpers bepleite radicale onderwijshervorming zijn risico's verbonden. Voor een verstandig onderwijsbeleid dienen deze serieus genomen te worden. Het onderwijs kan een basis leggen voor loopbaancompetenties zoals reflectie, maar eerst moet nog worden uitgemaakt wat een geschikte basis is en hoe deze kan worden aangebracht. De uiteindelijke ontwikkeling van loopbaancompetenties zal gedurende een aanzienlijk deel van de loopbaan doorgaan. ■

Het oorspronkelijke artikel van Meijers en Kuijpers is te lezen en te downloaden op www.van12tot18.nl. Een meer uitvoerige uitwerking van Luken's argumentatie vindt u in het discussiestuk 'Loopbaanbegeleiding schiet de lerende voorbij', <http://home.kpn.nl/tluken/discussiestukLOB.pdf>

Tom Luken is arbeids- en organisatiepsycholoog en onafhankelijk onderzoeker en adviseur bij loopbaanvraagstukken.